

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІМАНЕНТНОЇ КУЛЬТУРИ: УМОВИ ФОРМУВАННЯ, ЗМІСТ, ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена розгляду умов виникнення, змісту та основних напрямків розвитку оригінальної концепції формування національної культури Касіяна Саковича, що базується на виділенні іманентних рис українського народу (громадська гідність, волелюбство, героїзм та інші).

Ключові слова: національна культура, іманентні риси, громадська гідність, волелюбство, героїзм.

Статья посвящена рассмотрению условий возникновения, содержания и основных направлений развития оригинальной концепции формирования национальной культуры Касияна Саковича, которая основывается на выделении имманентных характеристик / черт украинского народа (гражданское достоинство, свободолюбие, героизм и другие).

Ключевые слова: национальная культура, имманентные характеристики, гражданское достоинство, свободолюбие, героизм.

Article is devoted to consideration of the conditions of genesis, content and main trends of development of original K. Sakovich's conception of formation of national culture, which bases on the isolation of immanent characteristics / features of Ukrainian people (civil dignity, love for liberty, heroism and others).

Key words: national culture, immanent characteristics, civil dignity, love for liberty, heroism.

Постановка проблеми. Історія, право, філософія, мистецтвознавство, літературознавство, етнографія дотичні до питання походження та розуміння сутності поняття «культура». База суспільно-культурних надбань визначає цілісну систему ціннісних дидактичних орієнтацій за умов переосмислення, засвоєння і нагромадження досвіду, що є умовою креативного досягнення моральної консолідації й рівноваги духу всього народу, піднесення, звеличення його гідності в ім'я високих життєдіяльних цілей: світоглядних, нормативно-правових, регулятивних, аксіологічних, інформаційних, комунікативних, гуманістичних тощо. Осягнення здобутків суспільних цінностей сприяє креативно-особистісному виміру культурної історії людства та формуванню стратегій його подальшого розвитку.

Різноманітність концепцій культурно-історичного процесу на Україні конкретизується багатоплановістю культури та складністю історично-культурного поступу, а дотичність різних концепцій та подальший їхній розвиток визначає культуру як прогресивний стиль виокремлення соціальної взаємодії, спосіб інтеграції індивідів у суспільство.

Аналіз актуальних досліджень. Історія становлення українських концепцій формування національної культури вже протягом багатьох років

виступає предметом досліджень представників таких галузей знань як історія, право, філософія, мистецтвознавство, літературознавство, етнографія, тобто тих, що певним чином дотичні до питання походження та розуміння сутності поняття «культура». Особливої уваги заслуговують праці О. Вишневського, Я. Ісаєвича, С. Кагамлика, І. Мицька, П. Штепи, що містять досить обґрунтований аналіз еволюції й оцінки внеску саме українських учених у розвиток концепцій культурно-історичного процесу [4].

Але, слід зауважити, що в силу певних причин, ще не всі концепції, розроблені українськими авторами отримали свою адекватну інтерпретацію й зайняли гідне місце в системі світових теорій історико-культурних процесів. До таких теоретичних побудов належить й сукупність ідей, що міститься в концептуальних розробках яскравого представника Словенської Греко-Латинської Острозької академії – Касіяна Саковича.

Мета статті – проаналізувати умови виникнення, зміст та основні напрямки розвитку оригінальної концепції формування національної культури К. Саковича.

Виклад основного матеріалу. Аналіз культурологічної літератури свідчить, що серед теоретичних побудов, які були запропоновані українськими вченими щодо розвитку предметного поля культурно-історичного процесу, у науково-морфологічному відношенні найбільш вираженою була саме концепція К. Саковича, ключовою тезою якої була ідея самоцінності національної культури.

К. Сакович працював у непересічному осередку освіти, науки та просвіти, центрі духовно-писемної, суспільно-правової, політично-демократичної презентації культурного життя українського народу періоду Ренесансу – Словенській Греко-Латинській Острозькій академії. Центром його оригінальної теорії про розвиток культури була така іманентна національна риса як почуття національної гідності, крім якої він ще виділяв волелюбність, лицарську вірність, героїзм, товариськість.

Словенська Греко-Латинська Острозька академія як науково-видавничий, етично-просвітницький та центр ренесансної культури, не лише готувала вчителів, перекладачів, теоретиків гуманістичного напрямку, але і сприяла створенню цілої плеяди вчених, що здатні були видавати підручники як для шкіл та колегіумів, так і закладати основи єдності престижу знань про національний характер та психічний склад української людини; тут узагальнювались та виокремлювались відомі ціннісні поняття про красиве та негідне, конкретизувалось розуміння про явища суспільного життя, зокрема, високу духовно-етичну сутність людини-громадянина та погляди на українську спадкоємну культуру як якісний бік способу оцінного мислення та досконалої поведінки. Це був час українського Ренесансу – періоду утворення цілісного суспільного організму зі своєю культурою, ідеологією, соціальними й економічними структурами, що спиралась на соціально-наукові способи регуляції життєдіяльності людей.

Культурно-правова, світоглядно-виховна оригінальність українського ренесансу була тісно пов'язана внутрішніми соціально-економічними звершеннями: збільшується кількість ремісничих й промислових підприємств, удосконалюються товарно-грошові відносини, а отже, зростають аристократія, високоосвічені громадяни, заможне населення, які вміють і хочуть дбати про національне. Міське середовище, яке розумілось на правових основах магдебургського права, все більше стає зацікавленим у піднесенні економічного виробництва, у поліпшенні духовно-етичних відносин, подальшого розвитку науки й освіти, просвітянських ідей реформації, громадської активної позиції. Громадськість цього періоду підтримувала братські, полкові, січові школи, котрі у свою чергу співпрацювали з такими вченими, як П. Беринда (основоположник історії педагогіки, енциклопедист), Г. Дорофєєвич (перекладач, педагог; вони на рівні ораторства, поетики, діалектики, співу активізували справу, започатковану острозькою освітянсько-просвітянською культурою. Нелегка це була робота, тому що офіційні кола Речі Посполитої не тільки протидіяли просвітянській культурі, але й навіть вдавалися до її погромів, намагаючись знищити духовно-національну гідність.

Гуманізація відносин, культура, наука ренесансного періоду стимулювались багатогранними ученими, які були співпричетні до утвердження названої концепції, зокрема: Г. Смотрицький, Л. Зизаній, З. Копистенський, А. Римша, С. Оріховський-Роксалан та низкою гуманістів іноземного походження, які працювали на українській ниві: С. Самонід, М. Регіс, Е. Сікси, Г. Сянока, С. Кльонович, Б. Гербст, Ф. Буонакорсі-Каллімах та іншими. Коло інтересів гуманістів охоплювало вивчення філософії та етики, психології та естетики, поезії та історії, природничих наук та мовознавства; розвиваючи світську, богословські науки та громадську культуру взаємовідношень, учені-гуманісти активізували широкий прогресивний рух у зрізах інтелектуальної діяльності: понад усе цінувалися різнобічна освіченість, свобода особистості, людська неповторність, а найбільше такі ознаки гідності як – релігійна толерантність, патріотизм. Герасим Смотрицький, Клірик Острозький, Костянтин Острозький, Кирило Лукарис проводили широку роботу щодо активізації громадської самосвідомості серед населення, уваги до рідної культури, захисту своєї релігії.

В основі громадської гідності К. Сакович та названі учені виділяли таке: активну життєву позицію, морально-духовний обов'язок, суспільно визнані вчинки людини, морально-спрямоване мислення, почуття, воля до послідовної демонстрації своїх обов'язків, що допомагає людині пізнати себе через свою духовність.

Вони, а також І. Вишенський, сповідували намагання спадкоємно й переконано виявляти благородство у захисті національної символічно-духовної культури, залучення до реалізації творчо-відповідальних суспільних відношень та демонстрації переконань у вчинках, поглядах, звичках, віровченні.

У даному випадку, концепція К.Саковича, має дотичне представлення до поглядів Г.Сковороди, зокрема у розумінні культури у зрізах принципу символізму Біблії, що поширюється на сферу духовної культури.

Згідно з концепцією К. Саковича, наступною іманентною національною рисою, що утверджувалась не тільки теоретично, а й практично було волелюбство. Названа риса також сповідувалась у Словенській Греко-Латинській Острозькій академії як Г. Смотрицьким, так й Н. Греком, що визначились у активно-діяльному виданні Острозької Біблії. Никифор Грек – викладач, людина із громадською гідністю, учений-філософ високого рівня, громадський діяч, якого дуже цінували козаки: «людина яко (яка) була у Падуї декілька літ лектором наук еллінських і грецьких, жесь (відповідно) і вся Польща повна слухами про філософські науки її», проповідував ідеї демократизму та гуманізму [1, с. 10–11]. Никифор у Словенській Греко-Латинській Острозькій академії викладав «науки визволення», виступав за право народу оберігати свою культуру, проти насадження іншої віри (католицизму) в Україні. Пізніше, увагу до питання волелюбства, а також таких ментальних рис (які виділяв у своїй концепції К. Сакович), як лицарська вірність, героїзм, можна знайти також у таких учених як Й. Княгиницький, К. Бронський.

Науково-виховний та патріотичний напрям в Острозькій академії очолював Клірик Острозький (Василь), його позиція висловлена у книзі «Отпис» (1598 р.).

Серед науковців Словенської Греко-Латинської Острозької академії був відомий учений-полеміст, історик, просвітянин, громадський діяч у рядах шкільних братств К. Бронський, що видав книгу «Апокрисис», метою якої було висвітлити згубну дію єзуїтських шкіл у галузі освіти та поширення засобів покатоличення українців; К. Бронський досліджував питання демократичного внеску козаків у освітянсько-просвітянський процес, його метою було продемонструвати волелюбно-патріотичні «наміри козаків у захисті своєї національної гідності», показати гуманність і «відповідально-лицарські якості козацького роду», вказуючи одночасно на протиправні «засилля противної сторони», а також наголосити на «преступності деянія єзуїтов на уми юношей» [1, с. 10–11].

Викладачі-учені Г. Смотрицький, Н. Грек, Клірик (Василь) Острозький, З. Копистенський, К. Бронський та інші у своїх працях наполегливо вимагають забезпечення демократичних правил співжиття для широких мас українського населення, виділяючи при цьому таку ознаку гідності, як духовний зв'язок людини із суспільством. Представником пріоритетних прав гідної людини в діяльності «Острозького наукового гурту» при Острозькій академії був народознавець, просвітник Василь Суразький; на увагу заслуговує «Книжиця о единой истинной православной вере», де мова йде про такий чинник поняття «гідність», як громадсько-оцінне самовизначення. До освітянсько-просвітянської культури, інтелектуально-наукових рухів інтелігенції був причетний Й. Княгиницький – відомий учений, церковний діяч, представник

виокремлення теоретичної й практичної чернецької діяльності. Він був письменником, перекладачем, автором новітніх україномовних віршів, з яких сучасники черпали основи християнської етики, зокрема, орієнтири на такі етичні ознаки громадянської гідності як – справедливість та любов.

Керівником видавничих проектів, членом «Острозької наукової школи» (друкарем при якій працював І. Федорович) був Д. Наливайко, який не тільки керував друкарнею у Дермані, а й мав дотичність до утримання монастиря у названому помісті К. Острозького (Дермань). Названий просвітянин-гуманіст визнавався також активним учасником та помічником козацьких повстань під проводом С. Наливайка проти польського засилля, його гуманістичним кредо було: національна гідність, волелюбство, героїзм, товариськість. Тож у зрізах оригінальної теорії розвитку культури, яка базувалась на ментальних рисах українців, власне К. Сакович виділяв ті, що сповідувались у ренесансному періоді нації і були актуальними на часі: національна гідність, волелюбство, героїзм, а також товариськість.

Гуманістами, що виокремились своїми патріотично-волелюбним виступами проти унії, польського поневолення були Н. Парасхес, К. Москопул; вони, будучи високоосвіченими людьми, викладачами Острозької академії, одночасно були ученими Падуанського університету та Замойської академії. За свою просвітницьку діяльність, сповідування волелюбства, підготовку піїтів до громадських виступів на античний манер Н. Парасхес був жорстоко замордований у польській в'язниці. А. Римша, також учений цієї академії, спираючись на свій поетичний здобуток та наукові надбання, навчав спудеїв гуманістичній піїтиці (поетичній культурі громадського самовираження). Я. Лятос, крім астрономії, навчав слухачів як «філософії нумерації», так і любові до вищих істин. Щонайбільше пропагував обов'язок як презентацію громадсько-моральної звички З. Копистенський, він у названому питанні виокремився сповідувачем гідної етичної культури на практиці, що характеризується спадкоємними національними особливостями культури. Така культурологічна теорія помітно співпадає з концептуальною позицією М. Драгоманова, Ф. Вовка, М. Лисенка.

Питання волелюбності, лицарської вірності, героїзму мали місце також у поглядах Х. Філалета, який проголошував у своїх працях таку патріотично-духовну тезу: «Люди з ласки Божої вільні й тому гідність свою захищати мають» [2, с. 212]. Схожі мотиви виокремленні у працях Герасима Смотрицького: «Повстаньте, почуйте, піднесіть очі й душі Ваші супротивник не спить, шукає, кого б у пожертву взяти; деякі самі в пащеку йому різним способом впадають бо відірвані від національного» [3, с. 104].

Зважаючи на вищевикладене, можна сказати, що концептуальні позиції щодо питань волелюбності, лицарської вірності, героїзму розвинуті І. Огієнком, набули подальшого поширення у концепції М. Грушевського, зокрема, доповненою думкою про теорію єдиного процесу розвитку матеріальних і духовних складових, пов'язаних із соціальною боротьбою за високі ідеали.

Продовжуючи традиції, започатковані в Острозі та Львові, київські просвітники, учені, духовенство, козацька старшина, у свою чергу, теж працюють на базі співдружності з друкарнями та бібліотеками. Гуманісти, полемісти вперто закликають народ до активної протидії насиллю, виокремлюючи високі ментально-волелюбні риси козацького народу, про які пізніше. Д. Донцов, говорив, що ці риси були успадковані від могутньої культури сарматів.

Увагу до порушення морального принципу «рівності перед Богом», особливо дискримінації православ'я виділяли Й. Кроковський, І. Курцевич, І. Копинський, П. Могила, О. Митура, П. Сагайдачний, Б. Хмельницький, Й. Борецький, М. Смотрицький, Є. Плетенецький, Л. Зизаній, І. Трохимович-Козловський, С. Косов, С. Почаський, А. Пацевський, а пізніше представники Кирило-Мефодієвського братства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз умов виникнення, змісту та основних напрямків розвитку оригінальної концепції формування національної культури Касіяна Саковича, дозволяє стверджувати, що остання предстає реальним, дійсним надбанням не тільки української національної культури, але й світової культурно-історичної спадщини.

Для створення умов щодо подальшого ефективного державотворення в Україні в контексті переосмислення її національно-культурної спадщини слід звернути увагу на інші концепції українських учених, зокрема, ті, що презентували оригінальні ідеї у розвиток культурно-історичного процесу та були тісно пов'язанні з ключовою тезою вищерозглянутою теорією К. Саковича – про самоцінність національної культури.

Серед останніх виділяємо: концепцію Г. Сковороди, що ґрунтується на розумінні культури, як окремої специфічної сфери буття; теорії соціокультурного розвитку М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка (яскравих представників таємної політичної організації, що висунули ідею соціально-політичної перебудови суспільства), концепцію культури М. Драгоманова, В. Антоновича, Ф. Вовка, І. Рудченко, О. Потебні, П. Житецького, М. Лисенка (які дотримувались теорії компаративістики, виділяючи та спираючись на національно-специфічні особливості культури), філософсько-світоглядну, цілісно-етночасову, передхристиянську концепцію І. Франка; концепцію культурної етноантропологічної цілісності І. Огієнка, концепцію єдиного процесу розвитку матеріальних та духовних складових, пов'язаних із соціальною боротьбою за високі ідеали, М. Грушевського; культурницькі концепції І. Крип'якевича, А. Козаченка, М. Марченка, що ґрунтуються на єдності минувшини та сучасності; діаспорну концепцію багатоплановості культури як системи Д. Антоновича, Є. Малпнюка.

Сьогодні науково-культурні напрацювання, що не відмежовані від усіх історично-часових відтинків, мають еволюційно-поступальне місце в етнонаціонально-історичній, соціально-педагогічній, культурологічній, соціологічній, політологічній корекційно-виховній системі; це – насамперед, зіставлення різних точок зору, порівняння різних способів реалізації життєвих

планів на прикладах історії, а також їх гармонізація між собою. Вивчення суспільно-історичних, науково-правових надбань засобами культури – важливий фактор осмислення історично-буттєвих процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батюшков П. Памятники русской старины в западных губерниях / П. Батюшков. — Санкт-Петербург, 1872. — 314 с.
2. Левицкий О. Социнианство в Польше и в Юго-Западной Руси / О. Левицкий // Киевская старина. — 1882. — Т. 2 (Травень). — С. 212—220.
3. Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко. — К. : Фірма «Довіра», 1992. — 141 с.
4. Штепа П. Українець і москвин / П. Штепа. — Дрогобич: Відродження, 2002. — 688 с.